

अशा प्रकारे भीष्म आदिंच्या मृत्युच्या निमित्ताने होत असलेल्या शोकाचे निवारण केले गेले, आता अर्जुनाने 'मी यांना मारू इच्छीत नाही' (१।३५) इत्यादि प्रकारे, स्वतःस मारणारा असे समजून जे दुःख प्रकट केले होते, ते देखिल

तशा प्रकारेच विनाकारण आहे असे सांगताहेत-----

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम्

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

या आत्म्यास, हा मारणारा आहे, असे जो समजतो, तसेच जो यास हा मारला जाणारा आहे असे मानतो, ते दोघेही याचे सत्य स्वरूप जाणत नाहीत. कारण हा मारत नाही, तसेच मारला देखिल जात नाही. ॥ १९ ॥

य एनममिति । एनमात्मानम् । आत्मनो हननक्रियायां कर्मत्वं कर्तृत्वं कर्तृत्वमपि नास्तीत्यर्थः ।

तत्र हेतुर्नायमिति ॥ १९ ॥

या आत्म्यास मारणारा अथवा मारला जाणारा असे मानतात, ते दोघेही, याचे सत्य स्वरूप जाणत नाहीत. भाव असा आहे कि हा आत्मा तर हनन क्रियेचान न कर्ता आहे न कर्म. असे असण्याचे कारण, हा मारत नाही, तसेच

मारला देखिल जात नाही. ॥ १९ ॥

‘न हन्यते’ इत्येतदेव षड्भावविकारशून्यत्वेन द्रढयति-----

‘हा आत्मा मारला जात नाही’ हीच गोष्ट, त्याच्यामधे षड्भावविकारांचा अभाव दाखवून करताहेत-----

न जायते म्रियते वा कदाचिन्

नायं भूत्वा भविता वा न भूयः ।

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥

हा आत्मा कधीहि जन्मत अथवा मरत नसतो; हा एकदा होऊन पुनः होणार नाही असेहि नाही; हा जन्मरहित,

नित्य, शाश्वत तसेच पुरातन आहे; आणि शरीराचा वध झाला तरीहि हा मारला जात नाही. ॥ २० ॥

नेति । न जायत इति जन्मप्रतिषेधः । न म्रियते चेति विनाशप्रतिषेधः । वाशब्दौ चार्थे । न चायं भूत्वा उत्पद्य भविता

भवति अस्तित्वं भजते । किंतु प्रागेव स्वतः सद्रूप इति जन्मान्तरास्तित्वलक्षणद्वितीयविकारप्रतिषेधः । तत्र हेतुः

यस्मादजः । यो हि जायते स जन्मान्तरमस्तित्वं भजते न तु यः स्वयमेवास्ति स भूयोऽप्यन्यदस्तित्वं भजत इत्यर्थः ।

नित्यः सर्वदैकरूप इति वृद्धिप्रतिषेधः । शाश्वतः शश्वद्भव इत्यपक्षयप्रतिषेधः । पुराण इति विपरिणामप्रतिषेधः । पुरापि

नव एव न तु परिणामतो रूपान्तरंप्राप्य नवो भवतीत्यर्थः । यद्वा न भवितेत्यस्यानुषङ्गकृत्वा भूयोऽधिकं यथा भवति

तथा न भवतीति वृद्धिप्रतिषेधः । अजो नित्य इति चोभयं वृद्धयभावे हेतुरित्यपौनुरुक्त्यम् । ‘तदेव जायते अस्ति वर्धते